

УДК:316.42(477)(091)

DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2020-4-81-06>

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІОІСТОРИЧНИЙ ОРГАНІЗМ

© СКВОРЕЦЬ, В. О.

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

E-mail: skvoretz.v.o@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7558-0773>

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33 А, Запоріжжя, Україна, 69063

Zaporizhzhia National University, street Dniprovska, 33 A, Zaporizhia, Ukraine, 69063

Анотація

Актуальність проблеми дослідження полягає в тому, що осмислення пострадянського українського суспільства як соціоісторичного організму потребує аналізу впливу соціальних процесів на цілісність цього організму. **Предметом дослідження** є соціоісторичний організм як модель суспільства. **Метою статті** є вивчення українського суспільства як соціоісторичного організму, який зазнає впливу соціальних процесів, що можуть зміцнювати або послабляти його цілісність. **Методологія** вивчення соціоісторичного організму ґрунтується на використанні системного, логічного, історичного, діалектичного і цивілізаційного підходів та методів. **Результати наукового дослідження.** Пострадянське українське суспільство виникло в результаті відділення частини від соціального організму радянського суспільства. Провідну роль у розвитку соціоісторичного організму СРСР відігравала радянська держава, яка виступала базисом самоорганізації населення, а її політика сприяла зміцненню і розвитку цього організму. Розпад радянського соціоісторичного організму був наслідком еволюційної війни проти СРСР об'єднаних сил Заходу. Керований і проєктований характер – це ті риси, з якими пов'язано як створення, так і загибель цього організму. Дослідження трансформації соціоісторичного організму України засвідчує травмування його генетичного апарату, що проявилось у втраті здатності відтворювати народ України, руйнуванні демографічного, економічного, промислового, технологічного, наукового, освітнього і культурного потенціалу України. Держава перестала бути основним суб'єктом збереження, зміцнення і розвитку соціоісторичного організму України, а різні групи панівного класу здійснювали деструктивний вплив на цей організм. Враженими виявилися всі складові генетичного апарату відтворення соціоісторичного організму України: народ (нація), держава, природні умови, господарство, техносфера та культура. **Практична цінність результатів** полягає у виявленні деструктивного впливу соціальних процесів на цілісність соціоісторичного організму пострадянської України, відновлення якої є одним із основних завдань держави і суспільства.

Ключові слова: соціоісторичний організм, цілісність суспільства, історичний процес, соціальні процеси, трансформація суспільства.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Актуальність осмислення пострадянського українського суспільства як соціоісторичного організму зумовлена впливом на цю соціальну реальність, що

історично сформувалася як органічна цілісність, соціальних процесів, що здійснюються з участю суб'єктів державного і соціального управління, які можуть зберігати або руйнувати цю цілісність. Після Євромайдану 2014 р. на території України розгорнулися процеси формування трьох різних моделей ідентичності населення: перша модель – ідентичність населення, яке проживає на території, що підконтрольна вищим органам державної влади України, друга модель – ідентичність населення анексованого Росією Криму, третя модель – ідентичність населення ОРДЛО (окремих районів Донецької і Луганської областей), яке, опинившись під владою самопроголошених ДНР/ЛНР, є тимчасово непідконтрольним для державної влади України. Ця ситуація означає початок формування на території України трьох різних соціоісторичних організмів. Ігнорування державною владою цієї обставини загрожує ситуацією, за якої стане неможливим відновлення як цілісності українського суспільства, так і територіальної цілісності держави Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на яких спирається автор.

Еліти пострадянської України, відмовившись від формаційного підходу в дослідженні суспільства, перейшли до цивілізаційного підходу, хоча до цього часу так і не зрозуміли його сутності. Правлячі

еліти проігнорували концепції вітчизняних дослідників суспільства на засадах цивілізаційного підходу, таких як В. Андрущенко, В. Бех, О. Білорус, І. Бойченко, В. Воловик, С. Кримський, М. Михальченко, Ю. Павленко, Ю. Пахомов та інші. Цей підхід передбачає дослідження суспільства як соціального організму.

М. Шульга констатував великі труднощі вітчизняної науки в поясненні і оцінці того, що відбувається в країні. «Ми не маємо надійної теорії пояснити нинішній стан українського суспільства, у нас немає необхідного для цього понятійно-категоріального апарату. ... Спроби імпортувати для нашого суспільства пояснювальні схеми, що виникли для пояснення інших суспільств, на перевірку неодноразово виявлялися теж малопродуктивними» [21, с. 18-19]. Дослідник зробив такі висновки про ключову проблему і одне з основних завдань вітчизняної суспільствознавчої науки: 1) Ніхто окрім самих українських соціологів, не здатний створити адекватну картину українських соціальних реалій, дати їх кваліфікований аналіз, розробити пояснювальну теоретичну модель суспільних процесів. 2) Перед наукою гостро стоїть завдання створення картини соціологічного бачення сучасного українського суспільства. Потрібні теоретичні моделі пояснення того, що відбувається в країні, потрібен розгалужений науковий апарат, здатний дати адекватний практиці

образ суспільства. Без цього наше соціальне життя залишатиметься непоясненим, а, отже, некерованим і не прогнозованим [21, с. 19]. Зазначені реалії стану осмислення українського суспільства зумовлюють пошук нових підходів до розуміння тих процесів, що відбуваються в ньому.

Провідні фахівці з проблем цивілізаційного розвитку С. Кримський і Ю. Павленко обґрунтували, що формування певного народу як етно-соціокультурної системи з власною національною самосвідомістю передбачає утворення відповідного життєздатного соціального організму завдяки самоорганізації значної та близької в культурно-діалектному відношенні кількості людей, що мешкають на спільній території, усвідомлюють спільність своїх інтересів і готові обстоювати їх. Національна культура у цій системі виконує функцію найважливішого регулятора поведінки членів відповідного соціуму [11, с. 169-170]. Пострадянське українське суспільство виникло не з державно-плеємінних союзів, а в результаті поділу радянського суспільства, але це не заперечує того, що воно є соціальним організмом.

В радянські часи поняття «соціальний організм» на десятиліття було виключене з наукового обігу, мабуть, з причини безпосереднього відношення до національних питань і міжнародних відносин. Ю. Семенов у 60-х роках ХХ століття зробив спробу повернути до

наукового обігу поняття «соціальний організм», але не знайшов у цьому підтримки науковців. Пізніше він розробив концепцію соціоісторичного організму.

Концепція соціоісторичного організму чітко корелюється із такими поняттями як «історичний процес», «історичний стан», «розвиток соціальних організмів», які були ґрунтовно розроблені в творчості В. Воловика.

Вивчення українського суспільства як соціоісторичного організму націлює на осмислення його як цілісності, виявлення процесів та тенденцій, які можуть зміцнювати або руйнувати цю цілісність.

Мета наукового дослідження – осмислення українського суспільства як соціоісторичного організму, який зазнає впливу соціальних процесів, що можуть зміцнювати або послабляти його цілісність.

Ця мета реалізується в наступних завданнях:

- обґрунтування концепції соціоісторичного організму як методології дослідження проблеми цілісності українського суспільства;

- загальна характеристика соціоісторичного організму СРСР, до складу якого входило українське суспільство;

- аналіз основних соціальних процесів, що впливають на цілісність соціоісторичного організму пострадянської України.

Обговорення проблеми.

Дослідження українського суспільства як соціоісторичного організму вимагає відповідної методології соціального пізнання. М. Шульга зазначає, що для розуміння і пояснення глибинних процесів, що відбуваються в суспільстві, в окремих його групах, у взаємовідносинах між соціальними групами і класами, для проникнення в сутність нових, що недавно з'явилися соціальних феноменів, необхідно використовувати весь арсенал наукових понять та категорій, спиратися на наукову методологію [19].

Соціально-історичний організм (скорочено – «соціор») розглядається як конкретне суспільство, яке являє собою відносно самостійну одиницю історичного розвитку, яка локалізована в просторі та часі, займає певну територію і підпорядкована одній публічній владі. Соціори є головними, первинними суб'єктами історії і водночас основними об'єктами історичного дослідження. Кордони соціорів у класовому суспільстві, як правило, співпадали з державними кордонами. Те, що колонії були особливими соціорами, не означає, що вони були особливими державами. Поділ однієї держави на кілька самостійних рано чи пізно приводив до утворення кількох соціорів. Існує два основні способи проведення кордонів між соціорами. Геосоціальні організми або геосоціори характеризуються невідривністю соціоісторичного організму від території і

називаються державами. Іноді геосоціальні організми позначають поняттям «країна», але це поняття щодо минулого носить багато в чому умовний характер. Демосоціальні організми або демосоціори розглядалися як соціоісторичні організми, що складаються з населення, вони являють собою особливо організоване та структуроване населення. Якщо геосоціальний організм невіддільний від території, яку він займає, то демосоціальний – від особового складу населення [16]. Розглянута концепція розкриває специфіку визначальних типів соціальних суб'єктів (геосоціорів і демосоціорів) в історичному процесі.

В. Воловик визначив зміст понять для вивчення соціального організму. Історичний процес – це одне з основних понять соціальної філософії і філософії історії, що позначає сукупність послідовно змінюючих одне одного історичних подій і станів, які об'єктивно склалися, і в яких знаходить свій вираз маюча певну спрямованість зміна суттєвих властивостей і відношень, притаманна перебуваючому у розвитку соціальному організму. Розвиток соціальних організмів (будь то певний клас, конкретне суспільство чи людство в цілому) з'являється як складноорганізована система економічних, політичних, соціальних і духовних процесів, що характеризують все різноманіття життєдіяльності того або іншого соціального організму. Під історичним станом розуміється не

вся сукупність властивостей і стосунків, притаманних даному соціальному організму в конкретний період його становлення і розвитку, а лише та частина, в якій знаходить своє вираження стан сутності соціального організму [4, с. 147-148].

Рух українського суспільства від стану радянського періоду до стану пострадянського характеризувався порушенням рівноваги між соціальним відтворенням і трансформацією. Е. Гідденс визначив аналіз співвідношення між соціальним відтворенням і трансформацією як соціологічну проблему. «Неперервність та змінність у суспільному житті можна уявити у вигляді «суміші» навмисних і ненавмисних наслідків людських дій. Завдання соціології – дослідити отриманий в результаті баланс між соціальним відтворенням і трансформацією. Соціальне відтворення показує, яким чином суспільство «підтримує своє життя» в часі, трансформація означає зміни, до яких схильні суспільства» [6, с. 32-34]. Отже, життєдіяльність соціального організму складається із соціального відтворення, яке його зберігає, і трансформації, яка його змінює, а баланс цих процесів зберігає цей організм.

З позицій цивілізаційного підходу глибокий аналіз проблеми цілісності соціального організму країни та впливу на нього факторів, що зміцнюють або послаблюють цей організм, знаходимо в творах С. Кара-Мурзи. Він зазначає:

«Творець і «держатель» країни – народ. Перша умовою міцності країни – об'єднання її населення в народ багатоманітними зв'язками. Головних типів таких зв'язків можна виділити близько сотні, об'єднати їх у десяток «пучків». В духовному плані об'єднання в народ означає наявність спільного культурного ядра (світогляд, поняття про добро і зло), спільного образу «благого життя». В плані земному – спільний для народу реальний образ життя, приналежність до одного типу цивілізації» [9, с. 107-108]. Головною умовою життєздатності цивілізації є надійний захист її генетичного апарату, який виконує свої функції тільки за умови його високої стійкості. До головних систем цивілізації, які необхідно безперервно відтворювати, відносяться такі. 1) Народ (нація) в його якісних і кількісних параметрах і в структурній повноті (тобто відтворювати весь перелік необхідних для життя цивілізації спільнот, що виконують весь набір необхідних рольових функцій). 2) Природні умови (територія, ґрунти та надра, водні ресурси, біогеоценози). 3) Культура у всіх її зрізах (зокрема, універсум символів та цінностей; знання, навички та вміння, системи їх соціодинаміки; мистецтво). 4) Техносфера. 5) Господарство. 6) Держава [10, с. 51-52]. Отже, генетичний апарат соціального організму країни забезпечує відтворювальні процеси, що зберігають його цілісність.

Таким чином, запропонована методологія дослідження

суспільства як соціоісторичного організму ґрунтується на використанні таких понять як «соціоісторичний організм», «історичний процес», «історичний стан» та «розвиток соціальних організмів», а критерієм оцінки впливу соціальних процесів на суспільство є закон рівноваги між соціальним відтворенням та трансформацією. Ця методологія дозволяє осмислити такі важливі проблеми пострадянського українського суспільства: Як виник цей соціоісторичний організм? Як він розвивався і в якому напрямку рухався? Як і чому він змінювався? Які основні тенденції соціальних змін, що притаманні йому на даному етапі розвитку? Яких змін зазнав генетичний апарат соціального організму України? Перед якими загрозами і ризиками він опинився?

Пострадянське українське суспільство є результатом виокремлення окремого соціального організму із радянського суспільства. Без розуміння цього фундаментального положення неможливо адекватно оцінити всі ті зміни, що відбувалися з ним в пострадянський період. В книзі «Врятувати державу» О. Омельченко і Р. Василичин ґрунтовно проаналізували загрози, перед якими опинилося українське суспільство в 2015 році, і на основі цього дослідження запропонували як шлях модернізації українського суспільства програму Народних Реформ, покликаних зупинити руйнування суспільства і держави,

що зумовлені проведенням курсу Непопулярних Реформ. Автори зазначають, що Україну сучасну, щоб сприймати її об'єктивно, не можна розглядати інакше, як УРСР, яку недолуга українська еліта 25 років переробляла своїми кривими руками. В соціальних змінах сучасної України можна розібратися, лише спираючись на фундамент знання про радянську Україну [14, с. 61]. Тому сутність соціальних змін в ході руху від радянської України до пострадянської слід виявляти в основних соціальних процесах.

Як виник і яким був соціоісторичний організм СРСР, до складу якого входила радянська Україна?

Відповідь на питання про те, як формувалася цілісність радянського суспільства, а потім, як і ким вона була зруйнована, знаходимо в книгах видатного мислителя О. Зинов'єва. Комуністичне суспільство, яке склалося в радянський період, не було випадковим нагромадженням різнорідних та незалежних одне від одного явищ. В ньому різні його частини, органи, тканини, сфери і т.п. були скоординовані, відповідали одне одному, зумовлювали один одного, знаходилися в органічній єдності, утворювали органічне ціле. І, незалежно від наших суб'єктивних оцінок, воно об'єктивно було цілісним соціально-біологічним організмом [8, с. 396].

О. Зинов'єв констатує, що індустріалізацію радянського суспільства не змогли глибоко

зрозуміти ані її апологети, ані критики сталінізму. Вони не помітили того, яку роль відіграла індустріалізація в соціальній організації мас населення. В ці роки відбувалося, з одного боку, об'єднання розкиданих на величезній території різних народів у єдиний соціальний організм, а з другого боку, відбувалися внутрішня диференціація і структурні ускладнення цього організму. Цей процес із необхідністю породжував розростання і ускладнення системи влади та управління суспільством [8, с. 71].

За оцінкою мислителя, комуністичне суспільство належить до такого типу великих людських об'єднань, які організуються в єдине органічне ціле головним чином зверху, тобто зусиллями системи влади, розвинутою формою якої є держава. В цьому суспільстві держава не є чимось зовнішнім суспільству, що стоїть над ним, не є якоюсь надбудовою над якимось базисом, як вважав марксизм. Вона тут є внутрішньою формою і засобом самоорганізації множини людей, сама є базисом цієї самоорганізації. Вона виростає тут не як наслідок розколу суспільства на ворожі класи, а із потреби забезпечити існування країни як єдиного соціального організму, виростає як система установ, функцією яких є збереження цілісності суспільства і управління ним як єдиним цілим. Вона тут сама є джерелом поділу людей на різні соціальні категорії. Тому марксистська теорія

виникнення держави виявилася хибною щодо держави комуністичної [8, с. 357].

Як бачимо, радянське керівництво, яке десятиліттями не допускало до наукового обігу поняття «соціальний організм», здійснювало політику, яка перетворилася на технологію створення і зміцнення соціального організму СРСР. В основі цієї технології були такі соціальні процеси як створення великих, середніх і малих промислових підприємств та трудових колективів, встановлення «народногосподарських зв'язків» між підприємствами та регіонами, урбанізація, розгортання системи освітніх і наукових закладів для забезпечення зростаючих потреб у кваліфікованій робочій силі. Ці соціальні зміни відкривали широкі можливості для кожної людини.

Руйнування соціального організму СРСР відбувалося у формі його поділу на низку соціальних організмів, які виникали після проголошення республіками своєї незалежності. В розвалі СРСР провідними були процеси, що пов'язані із соціальною еволюцією. Теорії соціальної еволюції виходили з погляду на еволюцію людства як на стихійний і невідконтрольний волі людей природно-історичний процес. Але в другій половині ХХ ст. відбувся еволюційний перелом, соціальна сутність якого полягає, по-перше, в переході людства від епохи суспільств до епохи надсуспільств, по-друге, в перетворенні історичного процесу зі стихійного

та некерованого в проєктований та керований. Будівництво соціалізму в СРСР було першою успішною спробою керованої соціальної еволюції, а потім ініціативу перехопив Захід, нав'язуючи країнам усього світу свою модель соціальної еволюції. Після Другої світової війни почалося перетворення західної цивілізації в надцивілізацію, в рамках «національних держав» сформувалася певна «надбудова» над компонентами їх соціальної організації – наддержава, надекономіка, надідеологія тощо. З їхньої взаємодії утворилися об'єднання, що охоплює весь західний світ, тобто, глобальне надсуспільство. Соціальна сутність глобалізації полягає в тому, що це найбільша спланована і керована в основних аспектах війна західного світу не просто за світове панування, а за оволодіння еволюційним процесом людства і управління ним. Головним противником західністського надсуспільства в еволюційній війні був Радянський Союз, який випередив західний світ в еволюційному відношенні більш як на півстоліття. Для Заходу проблема розгрому СРСР була не просто проблемою ослаблення сильного воєнного, політичного, ідеологічного і економічного конкурента. Це проблема знищення еволюційного конкурента, що загрожував побудувати світовий порядок за своїм планом і мав на це реальні шанси [8, с. 299, 455, 248-249, 255, 259].

Отже, провідну роль у формуванні соціоісторичного організму СРСР відіграла радянська держава, яка виступала базисом самоорганізації населення, а її політика перетворилася на засіб зміцнення і розвитку цього організму. Розпад радянського соціоісторичного організму був наслідком еволюційної війни проти СРСР об'єднаних сил Заходу, якому вдалося залучити на свою сторону частину радянської правлячої верхівки. Керований і проєктований характер – це ті риси, з якими пов'язано як створення, так і загибель соціоісторичного організму СРСР. Це важливий соціальний факт для осмислення тих соціальних процесів, що визначають траєкторію руху соціоісторичного організму пострадянської України.

Розглянемо основні соціальні процеси, що мали вплив на цілісність соціального організму пострадянської України. Визначальні тенденції цих соціальних процесів були пов'язані із проведенням неоліберальних реформ, що розгорнулися в 90-х роках ХХ століття і продовжуються до останнього часу. Ці реформи мали визначальний вплив на економічну систему України, соціальну структуру її населення, формування і функціонування політичної системи, зміну духовного життя країни та демографічну ситуацію в ній.

Особливим видом реформ, за оцінкою М. Павловського, були реформи в постсоціалістичних країнах. Ці реформи пов'язані з

переходом від централізованої планової економіки до ринкової. Економічні реформи в цьому разі трансформують суспільство, ведуть до зміни соціально-економічного середовища. Реформування як перехід від соціалізму до ринкових відносин у другій половині ХХ ст. проводився за двома моделями. Перша – за єдиною моделлю Чиказької неоконсервативної школи на базі монетаристської теорії Фрідмена, яку впроваджували в життя Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк (СБ), як у латиноамериканських, так і в постсоціалістичних країнах. Друга – це модель реформ Китайської Народної Республіки, в основу якої покладена інноваційна теорія М. Туган-Барановського на основі інновацій та інвестицій у пріоритетні галузі. Реформи за першою моделлю виявились надзвичайно руйнівними. Україна за 10 років реформ утратила майже 75 відсотків свого економічного потенціалу і була відкинута із десятки найрозвинутіших країн світу далеко за 100-е місце. Китай же за роки реформ мав приріст ВВП на рівні 8–12 відсотків за рік і протягом усього періоду – зростання добробуту свого населення [15, с. 18]. Отже, неоліберальні реформи визначили рух пострадянської України.

Одним із важливих наслідків ринкових реформ в Україні постає процес деіндустріалізації економіки країни. Українська економіка тісно інтегрована у світову і не зможе «відгородитися» від її впливу, але

порівняння тенденцій у світовому та вітчизняному господарстві не дає підстав стверджувати, що в Україні цей вплив був, є і буде лише позитивним. З початку входження України до світового економічного простору 25 років тому більшість країн наростила обсяги промислового виробництва, проте в Україні воно не тільки скоротилося, склавши (без урахування тіньового сектору) у 2016 р. лише 72% від рівня 1990 р., але й зазнало серйозних деструктивних структурних змін, повністю протилежних тим, які відбулись у світовій індустрії. Істотно збільшилося структурне безробіття, але не з причин підвищення технологічності та продуктивності праці, як на Заході, а внаслідок фізичної ліквідації тисяч переробних підприємств (у тому числі високотехнологічних) [12, с. 52-53]. Соціальна й економічна ціна деіндустріалізації України – це скорочення зайнятості і декваліфікація робочої сили, руйнування виробничих потужностей та інфраструктури індустріальних центрів, створеної у прив'язці до потреб функціонування промислових підприємств. Це кількісне і якісне зменшення промислового і наукового потенціалу, без відновлення яких як бази подальшої неіндустріалізації неможливо реалізувати стратегію інноваційного розвитку економіки України. Ще тяжчими є соціальні наслідки деіндустріалізації – погіршення соціального і фізичного здоров'я населення, зниження рівня

та якості життя, зростання соціальної нерівності [2, с. 44-45].

Аналіз змін у структурі трудової зайнятості населення пострадянської України засвідчує наявність чітко виражених тенденцій деградації робочої сили. В період з 1990 р. по 2015 р. чисельність працівників скоротилася: в промисловості з 7,8 млн. осіб до 2,2 млн. (у 3,5 рази); у будівництві – з 2,4 млн. осіб до 0,2 млн. (у 12 разів); у сільському господарстві – з 4,4 млн. осіб до 0,5 млн. (у 8,8 разів); у транспорті – з 1,8 млн. осіб до 0,7 млн. (у 2,5 рази); в освіті, культурі, науці та мистецтві – 3 млн. осіб до 1,7 млн. (у 1,7 рази). Загальна кількість працівників, які зайняті у цих галузях, зменшилася з 19,4 млн. осіб до 5,3 млн. (у 3,6 рази) [17, с. 196].

Деградація економічної системи сучасної України супроводжувалася змінами в соціальній структурі та розподілі національного багатства між різними соціальними групами. В УРСР соціально-класова структура мала в своїй основі людей середнього достатку, яких на Заході позначали як «середній клас». Усі жителі УРСР були забезпечені роботою, гарантованим доступом до освіти, роботи, відпочинку, охорони здоров'я, житла, культури, пенсійного та соціального забезпечення. В кінці 80-х рр. соціальна структура населення УРСР мала такий вигляд: чисельність вищих прошарків становила 19,3 %, середніх – 75 %, нижчих – 5,7 %. В незалежній

Україні в період з 1988 до 2001 р. чисельність вищих прошарків скоротилася з 19,3% до 2%, середніх – із 75% до 9,8%, а нижчих – зросла від 5,7% до 88% [7, с. 25]. Зміни в соціальній структурі пострадянської України засвідчують, що на зміну соціальному розвитку прийшла соціальна деградація.

За оцінкою О. Соскіна, в Україні побудована хибна соціально-майнова структура соціуму, що зумовлена тотальною гегемонією монополістичного корпоративного капіталу. Її соціальний зріз (у 2014 р.) мав такий вигляд: 1-2% – багаті, 15-18% – умовно середній клас, 75-80% – бідні. Розподіл національного багатства в Україні здійснюється таким чином: у 1-2% багатих зосереджено 65-70% багатства, а 75-80% бідних володіють лише 5% багатства [18, с. 95-96]. Отже, питома вага середнього класу зменшилася до мінімуму, а держава втратила ту соціальну базу, що забезпечує їй стійкість.

Деградація економічної і соціальної сфери стала головним джерелом демографічної кризи в пострадянській Україні. В УРСР протягом 30 років, від перепису 1959 р. до перепису 1989 р., населення збільшилося на 9,6 млн. чол. і дійшло до 51,7 млн. Україна перебувала на шостому місці в Європі за кількістю населення після Росії, Німеччини, Італії, Великої Британії, Франції [1]. За даними державної статистики, за всю свою історію Україна досягла найбільшої чисельності населення на

01.01.1993 р., коли воно становило 52,244 млн. осіб. На 01.01.2018 р. загальна чисельність населення України склала 42,234 млн. осіб. Офіційна статистика засвідчує, що протягом 25 років населення України скоротилося на 10 млн. осіб, або на 19 %. З 1 по 26 грудня 2019 року в Україні проводився пробний електронний перепис населення, згідно з даними якого, в Україні живуть 37 млн. 289 тисяч осіб, тобто її населення за останні 27 років скоротилося на 15 млн. осіб або майже на 29 %. Таке різке скорочення населення сучасної України дає підстави для висунування гіпотези про переростання демографічної кризи кінця ХХ – початку ХХІ століття в демографічну катастрофу українського суспільства. За загальною кількістю втраченого населення України (в 15 млн. осіб) ці втрати не поступаються, ані втратам під час Голодомору 1932-1933 рр. (за підрахунками дослідників трагедії, вони склали від 4 до 6 млн. осіб), ані втратам під час Другої світової війни (близько 9 млн. осіб).

Дослідники констатують, що по суті, в Україні в 1991-2011 рр. не було відповідального спеціального суб'єкта, який не тільки розумів би всю складність ситуації в державі та суспільстві, але й здатний був би вирішувати назрілі питання. Такий суб'єкт повинен був би мати підтримку більшої частини суспільства, мати довіру народу, володіти політичною волею і відповідальністю за свої рішення і дії. На жаль, за всі роки

незалежності країни такий суб'єкт не сформувався [19, с. 26]. В Національній доповіді «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» дослідники констатують, що державна влада в Україні втратила здатність реалізовувати загальнодержавні програми: за останні 12-13 років прийнято як закон близько п'ятдесяти загальнодержавних цільових програм у різних сферах, однак жодна з них не була реалізована навіть наполовину [13, с. 19].

Фахівці констатують, що боротьба олігархічних груп за свої інтереси лежала в основі подій 2004-2005 і 2013-2014 рр. Суспільні збурення, зміна владних команд послабили державні інститути. Це давало можливість одним олігархічним групам посилювати свою роль у державі й відтіснити від влади інші, конкуруючі з ними групи. Ті групи олігархів, які приходять до влади, намагаються використати державні механізми для свого збагачення й ослаблення своїх суперників. Розкол і протистояння між олігархічними групами триває багато років, негативно впливає на розвиток економіки, державних інститутів, соціальної сфери і громадянського суспільства і створює несприятливі умови для інтеграції суспільства. Саме в цьому полягає одна із основних причин збою функціонування соціальної матриці українського суспільства [20, с. 196-197].

Політолог К. Бондаренко за кілька днів до анексії Криму з

гіркотою поставив питання про те, що зробила Україна за 23 роки для того, аби Крим став українським. І відповів: ми пожинаємо плоди власної, української політики стосовно Криму – точніше, плоди відсутності такої політики [3].

Правлячі кола України виявилися неспроможними до розробки власної концепції управління суспільством, їм не вдалося розробити ані захоплюючу національну ідею, ані привабливий для громадян суспільно-політичний ідеал, ані життєздатну національну стратегію розвитку України. Неспроможність еліти України виявилася в тому, що за весь період незалежної держави ні одне із життєво важливих очікувань народу досягнуто не було. Соціальна роль еліти сучасної України постає в образі колективного Герострата.

Фахівці з проблем філософії управління констатують початок і зміст переломного етапу в управлінні українським суспільством. «В Україні як країні, яка стоїть «на кромці хаосу», має діяти і сформуватися управління у контексті теорії складності та інновацій, тому що саме адаптація та інновації слугують розвитку людського та соціального капіталу, який врятує Україну, сформує нову основу для зародків нової України, яка закладає основи для нових креативних індустрій» [5, с. 170].

Висновок.

Осмилення трансформації пострадянського українського суспільства як соціоісторичного організму є спробою створення

загальної картини впливу соціальних процесів на його цілісність. Методологія аналізу суспільства як соціоісторичного організму ґрунтується на використанні таких понять як «соціоісторичний організм», «історичний процес», «історичний стан» та «розвиток соціальних організмів», а критерієм оцінки впливу соціальних процесів на суспільство є рівновага між соціальним відтворенням та трансформацією. Пострадянське українське суспільство є результатом виокремлення окремого соціального організму із радянського суспільства. Провідну роль у розвитку соціоісторичного організму СРСР відігравала радянська держава, яка виступала базисом самоорганізації населення, а її політика перетворилася на засіб зміцнення і розвитку цього організму. Розпад радянського соціоісторичного організму був наслідком еволюційної війни проти СРСР об'єднаних сил Заходу, якому вдалося залучити на свою сторону частину радянської правлячої верхівки. Керований і проєктований характер – це ті риси, з якими пов'язано як створення, так і загибель соціоісторичного організму СРСР. В пострадянській Україні неоліберальні реформи, деградація національної економіки, деіндустріалізація, деградація робочої сили, перехід від соціального розвитку до соціальної деградації, демографічна катастрофа стали складовими діяльності правлячого класу, що мали руйнівний вплив на її

соціоісторичний організм. В ході трансформації соціоісторичного організму України було травмовано його генетичний апарат, що проявилось у втраті здатності відтворювати народ України в усіх його якісних і кількісних параметрах. Враженими виявилися всі складові цього генетичного апарату: народ (нація), держава, господарство, техносфера, природні ресурси та культура. Держава перестала бути основним суб'єктом збереження і розвитку соціоісторичного організму України, а різні олігархічні групи

здійснювали переважно руйнівний вплив на цей організм. Необхідність збереження і відновлення цілісності соціоісторичного організму України вимагає створення нової моделі соціального управління, яка буде зданою адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в країні та в світі.

Перспектива подальшого аналізу проблеми полягає у виявленні нових загроз і викликів цілісності соціоісторичного організму України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко, В. П., 2006. Організоване суспільство: Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. К. : *Атлант ЮЕмСі*. 502.
2. Арсеєнко, А., 2014. США й Україна: сценарії деіндустріалізації / А. Арсеєнко, Т. Петрушина // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 2. 44-45. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2014_2_4
3. Бондаренко, К., 2014. Прощання з Кримом. 14 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/analitika/proschannya-z-krimom-339771.html>
4. Воловик В. І., 2011. Соціальна філософія. Монографія / В. І. Воловик, М. А. Лепський, Т. І. Бутченко, О. В. Краснокутський. Запоріжжя: *Просвіта*. 376.
5. Воронкова, В. Г., Венгер, О. М., 2019. Формування концепції адміністративного менеджменту в умовах стрімкого розвитку технологій, стохастичності та адаптації до змін. *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць*. Запоріжжя : *ЗНУ*. Вип.2 (79). 159-177.
6. Гидденс, Э., 1999. Социология. М.: *Эдиториал УРСС*. 532
7. Дубровський, М., Андрущенко, А., 2002. Система і трансформації: програмне забезпечення розвитку сучасного профспілкового руху в Україні. *Профспілки України*. № 5. 25-28.
8. Зиновьев, А., 2009. Несостоявшийся проект: Распутье. Русская трагедия: [сб.]. М.: *АСТ: АСТ МОСКВА*. 542.
9. Кара-Мурза, С. Г., 2010. Матрица «Россия». М.: *Эксмо: Алгоритм*. 256. (Политический бестселлер).
10. Кара-Мурза, С. Г., 29 Россия под ударом. Угрозы русской цивилизации. 2010. М.: *Яуза-пресс*. 384.
11. Кримський, С. Б., Павленко, Ю.В., 2007. Цивілізаційний розвиток людства. К.: *Вид-во «Фенікс»*. 316.
12. Кіндзерський, Ю. В., 2017. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*. № 11 (672). 52-53. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_11_5

13. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь, 2011. К.: *Парламентське вид-во*.112.
14. Омельченко, О. О., Васишин, Р. Н., 2015. Врятувати державу. К. : *Самміт-Книга*. 376.
15. Павловський, М., 2001. Стійкість економічної системи. Від риторики до дії. *Віче*. № 3 (108). 18-33.
16. Семенов, Ю. И. Философия истории. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://scepis.net/library/id_1065.html
17. Скворець, В. О., 2019. Трансформація соціоісторичного організму України: аналітика соціальних процесів : монографія. Запоріжжя : *Запорізький національний університет*. 520.
18. Соскін, О. І., 2014. Народний капіталізм: економічна модель для України: монографія. К.: *Вид-во «ІСТ»*. 396.
19. Шульга, М. О., 2011. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. К.: ТОВ «*Бізнесполіграф*». 448.
20. Шульга, М., 2018. *Збій соціальної матриці: монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України. 284.
21. Шульга, М., 2010. Криза як загроза суспільній безпеці // Криза в Україні: зона ураження. Погляд соціологів. К.: ТОВ «*Бізнесполіграф*».104.

REFERENCES

1. Andrushhenko V. P., 2006. Organizovane suspil`stvo: Problema organizaciyi ta suspil`noyi samoorganizaciyi v period rady`kal`ny`x transformacij v Ukrayini na rubezhi stolit`. Dosvid social`no-filosofs`kogo analizu. K. : *Atlant YuEmSi*. 502.
2. Arseyenko, A. & Petrushy`na, T., 2014. SShA y Ukraina: scenariyi deindustrializaciyi. Sociologiya: teoriya, metody`, markety`ng. № 2. 44-45. [Elektronny`j resurs]. Rezhym`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2014_2_4
3. Bondarenko, K., 2014. Proshhannya z Kry`mom. 14 bereznya 2014 r. [Elektronny`j resurs]. Rezhym`m dostupu: <https://tsn.ua/analitika/proschannya-z-krimom-339771.html>
4. Volovy`k, V. I., 2011. Social`na filozofiya. Monografiya / V.I. Volovy`k, M.A. Leps`ky`j, T.I. Butchenko, O.V. Krasnokuts`ky`j. Zaporizhzhya: *Prosvita*. 376.
5. Voronkova, V. H. & Venher, O. M., 2019. Formuvannia kontseptsii administratyvnoho menedzhmentu v umovakh strimkoho rozvytku tekhnolohii, stokhastychnosti ta adaptatsii do zmin.*HUMANITIES STUDIES: zbirnyk naukovykh prats*. Zaporizhzhia : *ZNU*. 2 (79). 159-177.
6. Giddens, E`., 1999. Socziologiya. M.: *E`ditorial URSS*. 532.
7. Dubrovskiy, M., Andrushchenko, A., 2002. Systema i transformatsii: Prohramne zabezpechennia rozvytku suchasnoho profspilkovoho rukhu v Ukrain. *Profspilky Ukrainy*. № 5. 25-30.
8. Zinov`ev, A., 2009. Nesostoyavshijsya proekt: Rasput`e. Russkaya tragedi`ya: [sb.] / Aleksandr Zinov`ev. M.: AST: *AST MOSKVA*. 542.
9. Kara-Murza, S. G., 2010. Matricza «Rossiya». M.: *E`ksmo: Algoritm* .256. (Politicheskij bestseller).
10. Kara-Murza, S. G., 2010. Rossiya pod udarom. Ugrozy` russoj czivilizaczii.M.: *Yauza-press*. 384.
11. Kry`ms`ky`j, S. B. & Pavlenko, Yu.V., 2007. Cy`vilizacijny`j rozvy`tok lyudstva. S.B. Kry`ms`ky`j,. K.: *Vy`d-vo «Feniks»*. 316.
12. Kindzers`ky`j, Yu.V., 2017. Deindustrializaciya ta yiyi determinanty` u sviti ta v Ukrayini. *Ekonomika Ukrayiny`*. № 11 (672). 52-53. [Elektronny`j resurs]. Rezhym`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_11_5
13. Nacional`ny`j suverenitet Ukrayiny` v umovax globalizaciyi: Nacional`na dopovid`, 2011. K.: *Parlaments`ke vy`d-vo*. 112.

14. Omel'chenko, O. O. & Vasylyshyn, R. N., 2015. Vryatuvaty` derzhavu . K. : *Sammit-Kny`ga*. 376.
15. Pavlovs`ky`j, M., 2001. Stijkist` ekonomichnoyi sy`stemy`. Vid ry`tory`ky` do diyi. *Viche*. 2001. № 3 (108). 18-33.
16. Semenov, Yu. I. Filosofiya istorii. [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupu: https://scepsis.net/library/id_1065.html
17. Skvorecz`, V. O., 2019. Transformaciya socioistory`chnogo organizmu Ukrayiny`: anality`ka social`ny`x procesiv : monografiya. Skvorecz`. Zaporizhzhya : *Zaporiz`ky`j nacional`ny`j universy`tet*. 520.
18. Soskin, O. I., 2014. Narodny`j kapitalizm: ekonomichna model` dlya Ukrayiny`: monografiya. K.: *Vy`d-vo «IST»*. 396.
19. Shul`ga, M. O., 2011. Drejf na uzbichchya. Dvadcyat` rokiv suspil`ny`x zmin v Ukrayini. K.: *TOV «Biznespoligraf»*. 448.
20. Shul`ga, M., 2018. Zbij social`noyi matry`ci: monografiya. Ky`yiv: Insty`tut sociologiyi NAN Ukrayiny`. 284.
21. Shul`ga, M., 2010. Kry`za yak zagroza suspil`nij bezpeci // Kry`za v Ukrayini: zona urazhennya. Poglyad sociologiv. K.: *TOV «Biznespoligraf»*. 104.

СКВОРЕЦ, В. А. — доктор философских наук, доцент, заведующий кафедрой социологии, Запорожский национальный университет (Запорожье, Украина)

E-mail: skvoret.v.o@gmail.com,

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7558-0773>

УКРАИНСКОЕ ОБЩЕСТВО КАК СОЦИОИСТОРИЧЕСКИЙ ОРГАНИЗМ

Аннотация

Актуальность проблемы исследования заключается в том, что осмысление постсоветского украинского общества как социоисторического организма требует анализа влияния социальных процессов на целостность этого организма. **Предметом исследования** является социоисторический организм как модель общества. **Целью статьи** является изучение украинского общества как социоисторического организма, подвергающегося воздействию социальных процессов, которые могут укреплять или ослаблять его целостность. **Методология** изучения социоисторического организма основывается на использовании системного, логического, исторического, диалектического и цивилизационного подходов и методов. **Результаты научного исследования.** Постсоветское украинское общество возникло в результате отделения части от социального организма советского общества. Ведущую роль в развитии социоисторического организма СССР играло советское государство, выступавшее базисом самоорганизации населения, а его политика способствовала укреплению и развитию этого организма. Распад советского социоисторического организма был следствием эволюционной войны против СССР объединенных сил Запада. Управляемый и проектируемый характер – это те черты, с которыми связано как создание, так и гибель этого организма. Изучение трансформации социоисторического организма Украины свидетельствует о травмировании его генетического аппарата, которое проявилось в потере способности воспроизводить ее народ, разрушении демографического, экономического, промышленного, технологического, научного, образовательного и культурного потенциала Украины. Государство перестало быть основным субъектом сохранения, укрепления и развития социоисторического организма Украины, а различные группы господствующего класса осуществляли деструктивное влияние на этот организм. Пораженными оказались все составляющие генетического аппарата воспроизведения социоисторического организма Украины:

народ (нация), государство, природные условия, хозяйство, техносфера и культура. **Практическая ценность** работы заключается в осмыслении деструктивного влияния социальных процессов на целостность социоисторического организма постсоветской Украины, восстановление которой является одной из основных задач государства и общества.

Ключевые слова: социоисторический организм, целостность общества, исторический процесс, социальные процессы, трансформация общества.

SKVORETS, VOLODYMYR - Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor, Head of the Department of Sociology, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhya, Ukraine)

E-mail: skvorets.v.o@gmail.com,

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7558-0773>

UKRAINIAN SOCIETY AS SOCIO-HISTORICAL ORGANISM

Abstract

The relevance of the research problem lies in the fact that understanding the post-Soviet Ukrainian society as a socio-historical organism requires an analysis of the influence of social processes on the integrity of this organism. **The subject of research** is a socio-historical organism as a model of society. **The aim of the article** is to study Ukrainian society as a socio-historical organism exposed to social processes that can strengthen or weaken its integrity. **The methodology** for studying a socio-historical organism is based on the use of systemic, logical, historical, dialectical and civilizational approaches and methods. **The results of scientific research.** Post-Soviet Ukrainian society emerged as a result of the separation of a part from the social organism of Soviet society. The leading role in the development of the socio-historical organism of the USSR was played by the Soviet state, which served as the basis for the self-organization of the population, and its policy contributed to the strengthening and development of this organism. The collapse of the Soviet socio-historical organism was the result of an evolutionary war against the USSR by the combined forces of the West. Managed and projected character - these are the features that are associated with both the creation and death of this organism. The study of the transformation of the socio-historical organism of Ukraine testifies to the damage to its genetic apparatus, which manifested itself in the loss of the ability to reproduce its people, the destruction of the demographic, economic, industrial, technological, scientific, educational and cultural potential of Ukraine. The state ceased to be the main subject of conservation, strengthening and development of the socio-historical organism of Ukraine, and various groups of the ruling class exercised a destructive influence on this organism. All components of the genetic apparatus of reproduction of the socio-historical organism of Ukraine were struck: people (nation), state, natural conditions, economy, technosphere and culture. **The practical value of the work** lies in understanding the destructive influence of social processes on the integrity of the socio-historical organism of post-Soviet Ukraine, the restoration of which is one of the main tasks of the state and society.

Keywords: socio-historical organism, integrity of society, historical process, social processes, transformation of society.

Received date 15.04.2020

Accepted date 05.05.2020

Published date 15.05.2020